

MARTINA VRÁNOVÁ

AUDIOPOPIS A POŽADAVKY NA NĚJ THE TECHNIQUE OF AUDIO DESCRIPTION

Úvod

Speciální pedagogika se stala disciplínou, na kterou je v posledním desetiletí soustředěna dříve nevídaná pozornost. Její zjištění ovlivňují téměř všechny sféry života současné společnosti včetně sféry kultury a umění. Speciální pedagogové, a nejen oni, tvrdí, že by neměly být lidem se zdravotním postižením v žádném směru uzavřeny. Někomu se však může zdát, že hodnotné zapojování lidí s některými druhy postižení do kulturního života naráží, tak jako v mnoha jiných oblastech, na bariéry, které nemohou být s prostředky, jež jsou dnes k dispozici, reálně překonány. Lidé bez postižení například považují za běžnou záležitost sledování filmů nebo divadelních představení. Mohou však být takové aktivity stejně atraktivní a přínosné pro nevidomé, když je vizuální sdělení těchto děl nutně míjejí? Může se zrakově postižený vnořit do těch rozměrů uměleckého díla, které jsou postaveny na vizualitě? Otázka se zdá být ožehavá. Kladná odpověď je však nasnadě, když jsme obeznámeni s řešeními, která lidem s postižením svět vizuální kultury nejen zpřístupňují, ale dokonce přinášejí novou uměleckou dimenzi.

V tomto příspěvku se věnuji problematice přibližování umění založeného na vizuálním vnímání lidem se zrakovým postižením. Představím metodu audiopopisu, který se k tomuto účelu využívá a ve stručnosti se vyjádřím k některým aspektům jejího využití¹.

Audiopopis

Dnes umíme všechna umělecká díla založená na vizuálním vnímání doplnit o tzv. audiopopis, a tak je zpřístupnit i lidem těžce zrakově postiženým. Audiopopis jim umožňuje slyšet to, co je vidět v divadelních představeních, ve filmu, ale také na výstavách a v muzeích. Pro přesnější určení lze použít vymezení,

¹ Text vychází ze závěrečné práce pro specializační studium Speciální pedagogika na Ústavu pedagogických věd FF MU.

kteří říká, že audiopopis je narativní technika, která převádí vizuální podněty z divadelních představení, médií, výstav a jiných počinů do podoby přístupnější osobám zrakově postiženým, viděné se tedy mění na slyšené (*Audio*, 2002). Představme si to takto. I nevidomí lidé se často „dívají“ na televizi. Z televizního filmu však těžce zrakově postižený člověk vnímá pouze dialogy, zvukové efekty a hudbu, není ale už schopen vnímat, co osoby dělají, jak se tváří, jaké mají kostýmy apod. Právě proto těmto osobám uniká děj filmu. Všechny tyto informace zprostředkovává audiopopis, tj. popis vizuálních vjemů, který se vsouvá mezi dialogy filmu.

Jaké funkce audiopopis má? Jeho funkce se vztahuje zejména k estetickému vnímání těžce zrakově postižených osob. Audiopopis jednak zprostředkovává nedostupné smyslové vjemy a zajišťuje tak zprostředkování informací o díle a také jeho estetických hodnotách. Ale audiopopis má estetickou hodnotu i sám o sobě. Působí na jedince krásou slova a tím ovlivňuje jeho představivost a další mentální procesy. Zlepšení informovanosti, estetického vnímání a rozvoj mentálních procesů těžce zrakově postižených vede i k jejich lepší možnosti kulturní integrace.

Jeden z prvních pokusů vybavit filmová díla audiopopisem se objevil na území bývalého Československa ve třicátých letech minulého století. Byl to pokus zaznamenat audiopopis přímo na celuloid. Tyto snahy se však dále nerozvíjely. Myšlenka audiopopisu se začala regulérně rozvíjet v USA již v 60. letech 20. století. Hlavní rozvoj pak nastal v letech osmdesátých díky manželům Pfanstiehlovým, kteří audiopopis uvedli do divadla (Příručka, 2000). Audiopopis na našem území byl posléze oživen v roce 2000, kdy vzniklo občanské sdružení APOGEUM, jehož projektem je adaptace filmových a divadelních děl pro těžce zrakově postižené. Nahrávky pořizené občanským sdružením APOGEUM bezplatně zapůjčuje Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana v Praze a krajské knihovny.

Pokud se rozhodneme sestavit audiopopis, musíme respektovat určitá pravidla. Britská rada pro televizní vysílání Independent Television Commission tato pravidla zahrnula do své Příručky audio popisu (Příručka, 2000, s. 10–21). Právě tato publikace, která obsahovala pravidla pro přípravu audiopopisu, mne inspirovala k výzkumu, který by se zabýval požadavky těžce zrakově postižených osob na audiopopis. Tento výzkum jsem provedla v roce 2003 za pomoci občanského sdružení APOGEUM.

Metodologie výzkumu požadavků postižených osob na audiopopis

Výzkumný problém, který jsem řešila, zní takto: **Jaké mají těžce zrakově postižené osoby požadavky na audiopopis, který doprovází filmy?** Výzkum se zabývá pouze hlavní sférou zájmu občanského sdružení APOGEUM, tedy filmovými díly, a nechává stranou audiopopis jiných uměleckých odvětví. Svůj výzkum jsem realizovala v podobě sondy na vzorku 27 těžce zrakově postižených osob. Jejich postižení je klasifikováno jako slepota, ať už úplná nebo praktická. Ve vzorku jsou zahrnuti osoby jak slepé od narození, tak později osleplé. Těchto 27 osob je rozděleno do čtyř věkových skupin. Jsou to děti na druhém

stupni základní školy (10–15 let), dospívající mládež odpovídající věku docházky na střední školu (16–19 let), dospělí (20–64 let) a senioři (65 let a více). Záměrně jsem nevolila děti mladší deseti let, protože tyto děti, ačkoli jsou schopné vnímat rozdíl mezi filmem s audiopopisem a bez něj, nejsou schopny ve většině případů vyjádřit své požadavky na audiopopis, ani je jakkoli definovat.

K získání informací od respondentů jsem zvolila individuální polostrukturovaný rozhovor. Vytvořila jsem soubor základních otázek, které mohly být dále rozvedeny. Jednalo se jak o otázky s možností otevřené odpovědi, tak otázky s nabídnutými alternativami. Samotný rozhovor probíhal ve dvou fázích. V první fázi jsem dotazovaného nejprve nechala „shlédnout“ film bez audiopopisu. Byla to stejná situace jako při sledování televize nebo jako v kině. Použila jsem filmy, které jsou v produkci občanského sdružení APOGEUM. Pro nejmladší skupinu jsem použila film *Obecná škola* a pro ostatní věkové skupiny film *Oběti a vrazi*. Po „shlédnutí“ filmu bez popisu následovala první sada otázek. Tato sada otázek se zaměřovala na zjištění, zda jsou těžce zrakově postižení schopni pochopit alespoň ty nejdůležitější charakteristiky a významy vnímaného filmu. Poté všichni respondenti „shlédli“ stejný film znovu, ale tentokrát s audiopopisem, a následovala druhá sada otázek, tj. druhá fáze rozhovoru. Tato sada otázek se zaměřovala na samotné zjištění požadavků těžce zrakově postižených osob na audiopopis.

Vzhledem k malému vzorku je velmi nesnadné výsledky této sondy generalizovat. Zjištěné výsledky platí pouze pro zkoumanou skupinu respondentů, přesto jsem z výzkumu vyvodila několik závěrů. Určitý závěr jsem považovala za platný, pokud se pro něj vyjádřila alespoň polovina respondentů.

Výzkumná zjištění

Hlavním zjištěním je, že respondenti nejsou schopni plnohodnotně vnímat filmové dílo, které jim není promyšleně zpřístupněno, v našem případě audiopopisem. Prokázaly to odpovědi respondentů na dotazy ohledně znalostí o filmu, které respondenti poskytli po shlédnutí filmu bez audiopopisu a s audiopopisem.

Zrakově postižení lidé sice staví na své představivosti a podněty, které nejsou schopni vnímat zrakem, si „domyslí“, ale tyto představy většinou neodpovídají skutečnosti, a tak mohou až změnit význam filmového díla. Z této skutečnosti pak vyplývá i druhý výsledek, a to, že 25 z 27 respondentů vnímá rozdíl mezi oběma shlédnutými verzemi filmu kladně ve prospěch verze s audiopopisem.

Ve výzkumu jsem také došla k závěru, že nelze zjistit obecné požadavky respondentů na audiopopis, protože každý člověk má jiné potřeby, a tak i jiné požadavky na popis. Na druhou stranu se však lze variabilitou odpovědí inspirovat. Různé odpovědi tak pomohou tvůrci audiopopisu něco neopomenout. Jednotlivé požadavky respondentů na samotný audiopopis jsou tyto: popis hlavních postav, popis konání postav, popis místa děje – prostředí, popis okolností zvuků, popis časového období děje, popis samotných zvuků a popis detailů postav a prostředí.

Další zjištěný výsledek se týkal erotických a násilných scén. Zjistila jsem, že respondenti popis těchto scén požadují. Na tuto otázku odpovídalo pouze 17 respondentů, tedy všichni kromě respondentů z první věkově nejmladší skupiny.

Většina dotazovaných se vyjádřila, že erotické a násilné scény by se popisovat měly. Rozdíl je však v tom, jak tyto scény popisovat. Starší lidé se přiklánějí pouze ke strohému popisu, avšak mladí lidé chtějí popis přesně podle skutečnosti na plátně. Z těchto důvodů se přikláním k popisování těchto scén tak, jak je vidíme, ale velice opatrně a citlivě.

Dalším zjištěním bylo, že respondenti požadují esteticky upravený audiopopis odpovídající estetice filmu. Autor audiopopisu se má snažit o to, aby popis s filmem splynul. Audiopopis se má stát neoddelitelnou součástí filmového díla. Nesmí nijak měnit jeho atmosféru ani jeho význam.

Běžnou praxí občanského sdružení APOGEUM je zařazovat za samotný audiopopis děje závěrečné vysvětlivky, které se vrací k pojmům ve filmu, které by mohly být pro zrakově postižené osoby cizí. Respondenti odpověděli, že tyto vysvětlivky požadují, protože je považují za přínosné nejen pro lepší pochopení filmu, ale i pro rozšíření vlastního obzoru. Respondenti mají na vysvětlivky tyto požadavky: popis toho, co se do audiopopisu nevešlo, další informace o věcech ve filmu zmíněných a vysvětlení neznámých slov.

Závěr

I když má tento výzkum pouze formu sondy, domnívám se, že může přinést mnoho podnětů i pro běžnou praxi pedagogiky zaměřené na osoby se zrakovým postižením, a to zejména v oblasti estetické výchovy. Vždyť mluvený popis i obyčejných předmětů kolem nás je každodenní zkušeností, jak pro těžce zrakově postižené, tak pro osoby, které jsou jim nablízku. Audiopopis jako speciální technika by měl najít své místo v tyflopédické praxi a přispět k rozšíření možností kvalitního prožívání volného času a zabezpečování efektivní kulturní integrace těžce zrakově postižených osob.

LITERATURA

Audio Description: Training [online]. Audio Describers Associates, 2002, [cit. 2003-30-06]. Dostupné z: <<http://www.audiodescribe.com/training1>>.
Příručka audio popisu. Londýn: ITC, 2000. 34 s.

SUMMARY

As people of impaired sight cannot efficiently perceive art based on visual stimuli such as film, drama, painting, sculpture or various museum displays, they must be helped by the technique of audio description. It is a description of visual features of art, through which the visual is made oral. Audio description is thus an important technique of aesthetic education of the impaired. Our research deals with what people of impaired sight require of the film audio description. The results are presented as eight specific requirements which ought to be followed when a film audio description is made.